

Churchill, Roosevelt, i l'enigma de Stalin, 1941-1945

DAVID REYNOLDS

Christ's College University of Cambridge

En una emissió de ràdio de l'1 d'octubre de 1939, Winston Churchill, que aleshores era primer lord de l'Almirallat, va descriure la política russa com «una endevinalla embolicada amb un misteri dins d'un enigma». Poc abans que acabés la Segona Guerra Mundial, el diplomàtic nord-americà George F. Kennan pensava el mateix. En un memoràndum de setembre de 1944, va escriure que «Actualment Rússia continua essent, més que mai, un enigma per al món occidental».¹

A començaments del segle XXI aquest desconeixement ens pot estranyar. L'auge de les superpotències sembla inevitable; la seva enemistat ideològica, axiomàtica; i la naturalesa brutal del règim stalinista, claríssima. Tanmateix, hem de recordar les incerteses sobre Rússia que tants problemes van causar als aliats durant la guerra. Al cor de l'enigma hi havia la personalitat de Stalin mateix.

Durant la Guerra Freda, Roosevelt i Churchill van ser sovint blancs de fortes crítiques al món occidental per les seves negociacions amb Stalin respecte d'Europa. La conferència de Jalta de febrer de 1945 es va convertir en l'anàloga en temps de guerra de la de Munic de l'any 1938, en un sinònim de la política de concessions (*appeasement*).² No obstant això, al principi de 1945 ja era una política de fets consumats: la presència soviètica a l'Europa de l'Est no era el resultat d'accions diplomàtiques (una capitulació anglonord-americana), sinó estratègiques (l'endarreriment en el segon front). La guerra de desgast amb què Churchill va convèncer Roosevelt es lliuraria durant els anys 1942-1943, sumada als endarreriments inesperats en l'ocupació del nord d'Àfrica i posteriorment

¹ Winston S. Churchill: *Into Battle*, Cassell, Londres, 1941, p. 131; George F. Kennan: memoràndum, «Russia – Seven Years Later», setembre de 1944, a Department of State, *Foreign Relations of the United States, 1944*, vol. 4, Government Printing Office, Washington, 1966, p. 911. (D'ara endavant FRUS.)

² A la banda americana, l'estudi clàssic és Athan G. Theoharis: *The Yalta Myths, 1945-1955: An Issue in U.S. Politics, 1945-1955*, Missouri, Columbia, 1970.

d'Itàlia, significaven que a Europa la guerra es decidiria en gran part al front oriental. Entre juny de 1941 i juny de 1944 (és a dir, de l'«operació Barba-roja» al «dia D»), el 93% de les baixes en combat de les forces alemanyes foren a mans soviètiques. En xifres, això significa 4,2 milions de morts, ferits o desapareguts al front oriental, respecte de 329.000 a la resta de fronts.³ Si els soviètics guanyaven aquella batalla titànica, era probable que cobrissin gran part de l'Europa de l'Est i la part oriental de l'Europa Central. Això no va fer que la Guerra Freda fos inevitable, però va donar forma a la posició geopolítica posterior a 1945.

Ja que en retrospectiva ho veiem tan clar, podríem preguntar-nos per què Roosevelt i Churchill no estaven aleshores més preocupats. En part, la resposta és, per descomptat, que per pura necessitat. Els anys 1942-1943 la prioritat era fer la guerra. Si, tal com Churchill creia i Roosevelt acceptava, era impossible atacar aviat travessant el Canal, calia que els russos actuessin en nom seu. A mitjan 1943, Londres i Washington temien que Moscou fes un altre tracte amb Berlín, cosa que el mes de novembre, a Teheran, els va predisposar a acceptar les pretensions territorials de Stalin.⁴ D'altra banda, a mitja guerra Churchill no descartava la possibilitat de negociar la pau amb un govern alemany alternatiu no nazi resultat d'una caiguda d'Alemanya semblant a la del final de la Gran Guerra. El març de 1943, en converses amb Anthony Eden (secretari del Foreign Office) centrades en la política posterior a «la caiguda d'Alemanya», Roosevelt també va recordar el precedent de 1918.⁵ En aquest moment, el desig del president americà de reunir-se aviat amb Stalin reflectia la mateixa preocupació. Un esbós de telegrama que Roosevelt va preparar per a Stalin el desembre de 1942 ressaltava la necessitat de formular «polítiques d'emergència que caldria tenir a punt quan Alemanya s'enfonsi, si és el cas».⁶

Malgrat això, el gener de 1943 Roosevelt va articular una doctrina de victòria total a Casablanca. A més, a l'estiu d'aquell any ja semblava difícil poder arribar a un final negociat de la guerra. Amb l'atròfia dels contactes pacífics entre Alemanya i la Unió Soviètica, l'Exèrcit Roig apoderant-se d'Ucraïna i les forces angloamericanes a punt de desembarcar a Itàlia, el més probable era que la guerra acabés amb una ocupació forçosa d'Alemanya. Per tant, la necessitat de coordinar polítiques es va tornar urgent; d'aquí ve que se celebressin conferències de ministres d'afers exteriors a Moscou a l'octubre i dels «tres grans» a Teheran a la fi de novembre. Gran Bretanya i els Estats Units es trobaven cara a cara amb la perspectiva que la Unió Soviètica passés a convertir-se en una força a la política europea. Què presagiava, això?

³ Jonathan R. Adelman: *Prelude to the Cold War: The Tsarist, Soviet, and U.S. Armies in the Two World Wars*, Lynne Rienner, Boulder (Colorado), 1988, p. 128.

⁴ Vojtech Mastny: *Russia's Road to the Cold War: Diplomacy, Warfare and the Politics of Communism, 1941-1945*, Columbia University Press, Nova York, 1979, pp. 84-85.

⁵ FRUS, 1943, vol. 3 (1961), 42. Vegeu pp. 17, 34, 36.

⁶ Esbós de telegrama, 8 de desembre de 1942, Map Room papers, box 8 (Franklin D. Roosevelt Library, Hyde Park, Nova York). La versió que va acabar enviant a Stalin deia: «si les circumstàncies a Alemanya ho permeten».

A grans trets, hi havia dues percepcions contrastades sobre la qüestió russa després de la guerra: d'una banda, els que pensaven que la Unió Soviètica seria una amenaça expansionista impulsada per una barreja d'ideologia i imperialisme, i de l'altra, els que pensaven que seria un soci rondinaire però en el fons cooperatiu, la preocupació principal del qual seria disposar d'uns quants anys de seguretat per reconstruir-se. Al principi de 1943, a Washington el principal exponent de la primera postura era l'exambaixador a Moscou, William C. Bullitt. L'Estat Major Conjunt dels Estats Units va prendre les seves idees per donar més força a les seves crides a favor d'un atac a través del Canal en una fase inicial de la guerra. L'almirall Ernest J. King, cap d'operacions navals, va advertir als seus companys que si Londres i Washington no feien «moviments clars per derrotar Alemanya, Rússia dominaria la taula de la pau».⁷

A Londres, al llarg de l'estiu de 1944 alguns sectors de l'exèrcit, i sobretot el Post-Hostilities Planning Staff (subcomitè de planificació posterior al cessament de les hostilitats), van expressar el temor que a llarg termini Rússia es convertiria en una amenaça. Si bé les seves valoracions es basaven principalment en les capacitats potencials més que no en les intencions soviètiques, aquests temors van trobar resposta a l'Estat Major, que el juliol de 1944 va advertir que en les converses sobre la necessitat de mantenir Alemanya controlada després de la guerra «no s'havia de perdre de vista la possibilitat més remota, però més perillosa, que una Rússia hostil aprofités els recursos d'Alemanya». Sir Alan Brooke, cap de l'Estat Major General Imperial, va anotar al seu diari:

Alemanya ja no és la potència dominant d'Europa; ho és Rússia. Lamentablement, no tota Rússia és europea. Compta amb grans recursos naturals i sens dubte es convertirà en la principal amenaça d'aquí a 15 anys. Per això cal acollir Alemanya, reconstruir-la gradualment, conduir-la a una federació d'Europa Occidental. Lamentablement tot això s'ha de fer sota el paraigües d'una aliança sagrada entre Anglaterra, Rússia i els Estats Units.⁸

Tanmateix, Roosevelt va descartar conseqüentment el que ell anomenava «la teoria de Bullitt, segons la qual el govern soviètic està decidit a dominar tot Europa per la força de les armes o per la força de la propaganda comunista». En lloc d'això, com ha ressaltat l'historiador Warren F. Kimball, desitjava atraure la Unió Soviètica a allò que ell anomenava el «cercle familiar» de Teheran, i con-

⁷ Mark A. Stoler: *The Politics of the Second Front: American Planning and Diplomacy in Coalition Warfare, 1941-1943*, Greenwood, Westport (Connecticut), 1977, pp. 85-91, citació de la p. 88. Gran part dels memoràndums clau de Bullitt han estat editats a Orville H. Bullitt, (ed.): *For the President, Personal and Secret: Correspondence between Franklin D. Roosevelt and William C. Bullitt*, Deutsch, Londres, 1973, cap. 31.

⁸ «Comments by the Chiefs of Staff on Policy towards Western Europe», 27 de juliol de 1944, FO 371/40725/102 (TNA); Alex Danchev i Daniel Todman (eds.): *Field-Marshal Lord Alanbrooke, War Diaries, 1939-1945*, Weidenfeld and Nicolson, Londres, 2001, p. 575 (entrada del 27 de juliol de 1944).

vertir-la en un dels «vigilants» que, coordinadament, garantiria pau i estabilitat al món de postguerra. A Londres, la voluntat de cooperació es va personificar en Anthony Eden i molts alts funcionaris del Foreign Office, que creien que era bàsic crear una relació de treball amb la Unió Soviètica. Al febrer de 1943 Eden va manar a l'ambaixador a Moscou que «facilités i fomentés la cooperació soviètica a l'acord de postguerra [...] és essencial que el Govern de Sa Majestat tracti el Govern Soviètic com un soci».⁹

Churchill oscil·lava entre aquestes dues posicions. Crític vehement, després de la Revolució, del que ell anomenava «la pallassada ximple del bolxevisme», mai no va desfer-se del tot el seu odi per la ideologia soviètica ni del seu temor a l'imperialisme rus. Al novembre de 1942 va dir a Eden que «seria un desastre fora mida que la barbàrie russa asfixiés la cultura i la independència dels antics estats d'Europa».¹⁰ L'any 1943 va acceptar que la Gran Bretanya hauria de viure en una Europa en què «la incontenible preponderància de Rússia» seria «el fet dominant del futur», però va afirmar que «intentarem tenir-hi bona relació».¹¹ A pesar de canvis bruscos d'humor, aquest fou sempre el seu objectiu. Fins i tot els últims mesos de la guerra europea, quan va reorganitzar urgentment les forces al nord d'Alemanya i al nord-est d'Itàlia per apropiar-se de guanys territorials russos (les ofensives sobre Berlín i Viena), ho va fer més per reforçar la seva postura de cara a la conferència de pau que no per embarcar-se en una confrontació militar.¹²

Així, doncs, durant la segona meitat del temps de l'aliança de guerra, la majoria dels legisladors més importants de Londres i Washington, i especialment polítics i diplomàtics, s'inclinaven cap a una política més de cooperació que de confrontació amb Rússia. És clar que hi havia diferències tàctiques entre els que creien que la millor manera d'aconseguir una associació de treball era un acostament generós, i no dures negociacions *quid pro quo*. Als Estats Units, Roosevelt representava la primera, i Averell Harriman, la segona; a la Gran Bretanya, podríem contraposar Eden i Brooke. Un cop més, Churchill oscil·lava entre els dos pols. Pel que fa a l'Europa Central i de l'Est, com és ben sabut, els cooperacionistes defensaven un acord sobre «esferes d'influència», encara que fos només

⁹ Warren F. Kimball: *The Juggler: Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*, Princeton University Press, Princeton, 1991, pp. 83 i ss.; Graham Ross (ed.): *The Foreign Office and the Kremlin: British Documents on Anglo-Soviet Relations, 1941-1945*, C.U.P., Cambridge, 1984, p. 121. Per llegir-ne resums vegeu Edward M. Bennett: *Franklin D. Roosevelt and the Search for Victory: American-Soviet Relations, 1939-1945*, Scholarly Resources, Wilmington, Del., 1990; Martin Kitchen: *British Policy towards the Soviet Union during the Second World War*, Macmillan, Londres, 1986; i Martin H. Folly: *Churchill, Whitehall i la Unió Soviètica, 1940-45*, Macmillan, Londres, 2000.

¹⁰ Discurs del 19 de febrer de 1943, citat a Martin Gilbert: *Winston S. Churchill, vol. 4*, Heinemann, Londres, 1975, p. 257; Churchill to Eden, M474/2, 21 d'octubre de 1942, PREM 4/100/7 (TNA).

¹¹ Nota del Primer Ministre, probablement del 12 d'abril de 1943, PREM 4/30/11 (TNA).

¹² La meua imatge de Churchill contrasta amb la de David Carlton: *Churchill and the Soviet Union*, Manchester University Press, Manchester, 2000, esp. pp. 200, 204-214, que considera que l'«apèl·lament» que Churchill aplicà envers Stalin durant la guerra era, sobretot, l'estratègia tàctica d'un constant opositor ideològic de la Unió Soviètica.

de facto (perquè aquestes paraules no eren ben rebudes al departament d'Estat ni al Congrés). L'acord de percentatges que Churchill va establir a Moscou l'octubre de 1944, després de l'espectacular ofensiva d'estiu de l'Exèrcit Roig, era un intent d'arribar, abans que fos massa tard, a un acord sobre els Balcans partint d'un acord anterior, del mes de maig, sobre la importància de Romania per a la Unió Soviètica i de Grècia per a la Gran Bretanya. Al febrer següent, Churchill i Roosevelt van anar amb el mateix esperit de compromís a Jalta, en un viatge arriscat i difícil. Els registres ens indiquen que el president dels Estats Units, anticipant inconscientment les famoses paraules de Stalin a Milovan Djilas, abans de sortir de Washington va dir als senadors que tot i que a Teheran s'havia deliberat sobre les esferes d'influència, la idea no deixava de reparèixer-hi perquè les forces d'ocupació tenien el poder a les zones on tenien tropes, i tots sabien que els altres no podien forçar tant la situació com per arribar a provocar disputes. Va declarar que els russos tenien el poder a l'Europa de l'Est, que estava clar que era impossible trencar amb ells i que, per tant, l'única possibilitat factible era utilitzar-hi la influència per millorar la situació.¹³

La majoria d'historiadors també accepten que els legisladors britànics i nord-americans, amb diferents graus d'èmfasi, esperaven la creació d'unes esferes més «obertes» que «exclusives», per dir-ho amb les paraules que va popularitzar Eduard Mark a partir de les idees de funcionaris del departament d'Estat com per exemple Charles E. Bohlen.¹⁴ Les condicions mínimes eren la celebració d'eleccions tolerablement lliures, i una certa receptivitat al comerç i les ideologies. D'aquí ve la Declaració sobre l'Europa Alliberada i el pacte relatiu a la reconstrucció del govern polonès. Fins i tot diplomàtics pragmàtics com Sir Alexander Cadogan, sotsecretari permanent del Foreign Office, va tornar realment esperançat de Jalta: «Tenim un acord sobre Polònia que podria mitigar diferències, si més no temporalment, i garantir un cert grau d'independència als polonesos».¹⁵

Els historiadors han dedicat més atenció a analitzar amb detall els acords de Jalta de 1945 que a analitzar les suposicions en què es basaven. Tot i això, paga la pena preguntar-se per què els legisladors de Londres i Washington tenien tantes esperances de poder incloure Stalin en una aliança de postguerra que compregués un pacte d'esferes d'influència a l'Europa de l'Est. Cal destacar tres suposicions, tàcites o no.

¹³ Memoràndum de l'11 de gener de 1945, a Thomas M. Campbell i George C. Herring (eds.): *The Diaries of Edward R. Stettinius, Jr., 1943-1946*, New Viewpoints, Nova York, 1975, p. 214. L'abril de 1945, Stalin va dir a Djilas: «Aquesta guerra no és com al passat; qui ocupa un territori, també hi imposa el seu sistema social. Cadascú imposa el seu sistema, si el seu exèrcit li ho permet. No pot ser d'una altra manera». Milovan Djilas: *Conversations with Stalin*, a partir d'una traducció a l'anglès de Michael B. Petrovich (Rupert Hart-Davis, Londres, 1962), p. 105.

¹⁴ Eduard Mark: «American Policy toward Eastern Europe and the Origins of the Cold War, 1941-1946: An Alternative Interpretation», *Journal of American History*, 68 (1981), esp. pp. 319-320.

¹⁵ David Dilks (ed.): *The Diaries of Sir Alexander Cadogan, OM, 1938-1945*, Cassell, Londres, 1971, p. 709.

La primera era l'expectativa que després de la guerra no hi hauria presència americana a llarg termini a Europa. Com que això contrasta amb tota la història de la Guerra Freda, cal destacar-ho. L'abril de 1943, per exemple, Churchill va observar que «no hem d'esperar que els Estats Units mantinguin exèrcits grans a Europa durant gaire temps després de la guerra. De fet, dubto que quedi cap soldat americà a Europa quatre anys després de l'armistici».¹⁶ Roosevelt ho va afirmar explícitament en diverses ocasions. Quan el general George C. Marshall li va preguntar, al novembre de 1943, quant de temps caldria mantenir una força d'ocupació a Alemanya, va dir «almenys un any, potser dos». Aquell mateix mes, a Teheran, quan debatia amb Stalin l'aplicació de la seva idea dels vigilants a Europa, el president va dir que «Anglaterra i la Unió Soviètica haurien d'encarregar-se dels exèrcits de terra si es produïa cap amenaça a la pau en el futur», perquè ell «només es plantejava enviar a Europa avions i vaixells americans».¹⁷ I pel febrer de 1944 va dir a Churchill que no estava «gens disposat a vigilar França i possiblement també Itàlia i els Balcans. Al capdavall, França es la vostra criatura i caldrà tenir-ne molta cura abans que pugui caminar sola».¹⁸ Al Foreign Office (i segurament, també al Kremlin) van entendre les implicacions d'aquests comentaris: que els legisladors britànics havien de buscar col·laboradors a causa de la superioritat de la força russa, especialment en terra i a Europa. Adaptant la frase de Churchill sobre Teheran: «el pobre ruquet anglès» tot sol no podia enfrontar-se al «gran ós rus».¹⁹

La suposició que els americans es retirarien, si més no del cor del continent europeu, podria explicar per què semblava que no hi havia gaire més opció que concedir una esfera d'influència als soviètics, però no explica per què es va creure que aquesta esfera seria tolerablement oberta. Aquí ens hem de remetre a dues suposicions més: sobre Stalin en tant que persona i l'«stalinisme» en tant que sistema.

Durant l'aliança de l'època de guerra va anar augmentant el convenciment (agafarem prestada la famosa frase de Margaret Thatcher després de la seva primera trobada amb Mikhaïl Gorbatxov l'any 1984) que Stalin era una persona amb qui es podia treballar. Cal recordar com n'eren, de remots, i no sols enigmàtics, els líders del Kremlin per a britànics i americans abans de 1941. Els diplomàtics amb prou feines tenien oportunitat d'establir-hi contactes; les reunions amb Stalin eren extremadament inusuals, fins i tot per als ambaixadors, i l'anàlisi de premsa de la política soviètica era mínima en comparació amb l'ambient asfixiant de Washington. Aleshores, de sobte, el cim del Kremlin es va tornar accessible. La segona meitat de 1941 Harry Hopkins i Averell Harriman, Max Beaverbrook i

¹⁶ Nota del primer ministre, probablement del 12 d'abril de 1943, PREM 4/30/11 (TNA).

¹⁷ *FRUS: The Conferences at Cairo and Tehran, 1943* (1961), pp. 256, 531.

¹⁸ «Roosevelt to Churchill, 7 Feb. 1944, R-457», a Warren F. Kimball (ed.): *Churchill and Roosevelt: The Complete Correspondence*, Princeton University Press, Princeton, 1984, 3 vols., II, p. 709.

¹⁹ John Wheeler-Bennett (ed.): *Action this Day: Working with Churchill*, Macmillan, Londres, 1968, p. 96.

Anthony Eden van passar hores amb Stalin. Churchill s'hi va reunir en quatre llargues cimeres abans de la victòria a Europa, i Roosevelt, en dues. És clar que Stalin era un interlocutor difícil, sovint truculent. Els anys 1941-1942, Harriman i Beaverbrook, Eden i finalment Churchill van ser sotmesos al tractament de «l'un-dos-tres», en què una reunió central conflictiva s'encaixava entre sessions d'obertura i clausura cordials. D'altra banda, un altre factor igual d'important és que el que William Taubman anomena «la desagradable estratègia de la segona sessió» es va anar coneixent entre els visitants i es va acabar acceptant com una de les seves tècniques de negociació;²⁰ una tècnica que es féu menys evident a les conferències de la segona fase de l'aliança de guerra, a partir de Teheran, cosa que es va interpretar com un signe d'augment de la confiança.

La majoria de visitants també van desenvolupar un veritable respecte per Stalin sense oblidar mai del tot el terror sobre el qual s'assentava el seu règim. «Estic entusiasmat amb Stalin», va escriure John Boettiger, gendre de Roosevelt, que va acompanyar el president a Teheran i va assistir als actes socials.

Aquest sentiment m'ha vingut després de molts anys en què he desconfiat dels soviètics i he temut el que farien després de la guerra. Stalin no és un home gens pintoresc, no té magnetisme, però parla amb un to tranquil i poc sofisticat [...] I haver estat testimoni dels primers passos en la forja de la seva amistat amb Roosevelt, en què hi ha hagut proves molt òbvies que s'entenen bé, fa que tingui més sensació de seguretat per al futur.²¹

Boettiger no era un observador diplomàtic expert, però aquí tenim les paraules sobre Jalta de Sir Alexander Cadogan del Foreign Office, cínic innat amb els polítics en general i els estrangers en particular:

Mai no havia vist els russos tan tranquils i complaents. En Joe en concret ha estat extremadament bé. És un gran home, i tenia un posat molt impressionant en comparació amb els altres dos homes d'estat, força vells [...] El primer dia es va passar la primera hora i mitja sense dir ni una paraula, ni falta que feia! El President anava amunt i avall i el P[rimier] M[inistre] parlava amb veu ressonant, però en Joe es va quedar assegut absorbint-ho tot i passant-s'ho bé. En les seves intervencions mai no va utilitzar ni una paraula supèrflua, i va anar sempre directe al gra. És obvi que té molt bon sentit de l'humor, i un caràcter que s'encén ràpidament.²²

No hauríem de deixar els termes *Joe* o *Oncle Joe* sense comentar. És interessant observar que ja havien entrat al vocabulari de Roosevelt i Churchill l'agost

²⁰ William Taubman: *Stalin's American Policy: From Entente to Détente to Cold War*, Norton, Nova York, 1982, p. 46; vegeu Ian Jacob, diari, 13 d'agost de 1942, JACB 1/17 i Cadogan a Lady Theo, 14 d'agost de 1942, ACAD 3/13, tots dos a Churchill Archives Centre, Cambridge (en endavant, CAC).

²¹ Entrada del diari, 30 de novembre de 1943, a John Boettiger papers, box 13, p. 112 (FDRL).

²² Letters to his wife, a Dilks (ed.): *Cadogan Diaries*, 708-709 i 706.

de 1942, abans que cap dels dos hagués vist mai l'Ós en persona.²³ És ben clar que aquests sobrenoms suggereixen familiaritat i accessibilitat, la imatge de la propaganda de guerra soviètica que el mostrava fumant amb pipa, amb un posat proper. (El sobrenom de conjunt, *Tieta Mol*, no va arrelar al Foreign Office perquè Molotov es va fer molt antipàtic.) Aquests sobrenoms també tenen un regust lleugerament paternalista: els funcionaris britànics mai no es van referir a Roosevelt com a *Franklin*, i encara menys *Uncle Frank*. De vegades, aquesta condescendència era explícita; per exemple, a Moscou, l'agost de 1942, Churchill va comentar en privat (encara que podem assumir que també ho van sentir els micròfons ocults del NKVD) que Stalin era un «pagès» a qui ell sabia perfectament com havia de tractar. Les connotacions de la primera part d'aquest comentari són tan importants com la supèrbia de la segona.²⁴

La imatge de pagès era, en part, conseqüència de la roba que duia Stalin en aquesta fase de la guerra. Un membre de l'expedició britànica a Moscou de l'any 1942, el coronel Ian Jacob, després de descriure la «túnica de color morat, botonada fins al coll, els pantalons de cotó embotits en botes altes» i la manera de «caminar arrossegant els peus» de Stalin, es va referir a ell com a «aquest pageset, que no hauria semblat fora de lloc amb un piolet a l'espatlla en un camí rural».²⁵ La idea que el líder soviètic era un pagerol de províncies que s'havia obert camí fins al cim, ajudava els interlocutors britànics a justificar la seva manera de fer poc refinada i les invectives constants. Com va expressar un funcionari del Foreign Office, no del tot irònicament: «És una llàstima que Stalin i Mol[otov] no anessin a Eton i Harrow, però què hi podem fer?».²⁶

A mesura que va anar avançant la guerra, la imatge de Stalin va experimentar un canvi profund. A les seves memòries, el mariscal de l'aire Sir Arthur Tedder recordava la seva visita de gener de 1945 al Kremlin, on no havia tornat des que hi havia acompanyat Churchill l'agost de 1942:

Vaig percebre un canvi al despatx de Stalin. En una paret hi havia tres o quatre quadres de la mida d'una persona. L'any 1942 els retrats representaven Karl Marx, Engels, i altres. L'any 1945, eren quatre mariscals de camp de la història militar russa, Suvarov [Suvorov] inclòs. També Stalin mateix havia canviat. L'any 1942 era, més que cap altra cosa, un civil de camisa grisa, bombatxos i botes de camp. L'any 1945 era un mariscal de camp a tota vela, adequadament abillat amb estrelles roges i altres elements decoratius per l'estil.²⁷

²³ Kimball (ed.): *Churchill-Roosevelt Correspondence...*, cit., I, p. 553.

²⁴ Lord Tedder: *With Prejudice: The War Memoirs of Marshal of the Royal Air Force Lord Tedder GCB*, Cassell, Londres, 1966, p. 330.

²⁵ Diary, 14 d'agost de 1942, a Charles Richardson: *From Churchill's Secret Circle to the BBC: The Biography of Lieutenant General Sir Ian Jacob, GBE, CB, DL*, Brassey's, Londres, 1991, p. 139.

²⁶ Geoffrey Wilson to Sir Archibald Clark Kerr, 15 de maig de 1944, p. 3, FO 800/302 (TNA).

²⁷ Tedder: *With Prejudice...*, cit., p. 646. Vegeu Dmitri Volkogonov: *Stalin: Triumph and Tragedy*, traduït a l'anglès per H. Shukman (Weidenfeld & Nicolson, Londres, 1991, p. 464), que diu que els quadres

Sir Archibald Clark Kerr, ambaixador de la Gran Bretanya a Moscou, va datar la revolució iconogràfica amb més precisió, a l'estiu de 1943, després de la gran batalla de tancs a Kursk que va marcar l'inici de l'avenç soviètic cap a Berlín. Parlant d'una reunió que va mantenir amb Stalin el 13 d'agost, escriu: «Vaig trobar interessant el fet que sobre la taula on sèiem penjaven enormes retrats de Suverov [sic] i Kutuzov. Les fotografies ampliades de Marx i Engels havien anat a parar a un racó».²⁸ Pel que fa al canvi d'indumentària, Sir Alexander Cadogan, un altre membre de la comitiva que va acompanyar Churchill l'any 1942, se'n va adonar a Teheran al novembre de 1943, i va comentar que Stalin «ara porta un uniforme de mariscal que ni li va bé ni li queda bé [...] sembla que no hi estigui còmode».²⁹

L'adopció per part de Stalin de la vestimenta militar formava part de la seva identificació amb l'exèrcit a partir dels èxits de Stalingrad i Kursk. L'ús d'herois de la «Guerra Patriòtica» contra Napoleó reflectia l'evocació deliberada del nacionalisme rus en la «Gran Guerra Patriòtica» contra Hitler. Això no obstant, aquesta transformació de «Cap» a «Generalíssim» no va inquietar els seus aliats occidentals. Mentre que Hitler abillat amb uniforme militar tenia un aspecte sinistre, i Mussolini còmic, el comportament de Stalin a les reunions va continuar essent assossegat i sovint divertit. No hi havia ni rastre de les diatribes enceses de Hitler ni de la grandiloquència de Mussolini que els diplomàtics britànics havien patit abans de la guerra. Stalin no semblava un dictador, ni tan sols amb uniforme.

En altres paraules, segurament es podia confiar en Stalin: això es va convertir en l'axioma diplomàtic a les cimeres. Churchill ho va afirmar amb molta claredat després de Jalta, quan va dir als seus subalterns: «El pobre Neville Chamberlain va creure que podia confiar en Hitler i es va equivocar. Però em penso que jo no m'equivoco amb Stalin».³⁰ Mentre preparava un informe de Jalta per a la Cambra dels Comuns, va escriure: «La Rússia soviètica no només busca la pau, sinó la pau amb honor». El seu secretari privat Jock Colville va gargotejar al costat d'aquella frase: «? ometre. Eco de Munich». I la frase es va ometre, però el 27 de febrer Churchill va dir a la cambra dels comuns que estava segur que Stalin i els líders soviètics volien «viure en amiatat i igualtat honorable amb les democràcies occidentals. També tinc la sensació que compliran la seva paraula».³¹

militars foren penjats «al començament de la guerra». Però el relat que Ian Jacob fa del 13 d'agost de 1942 és semblant al de Tedder, hi va veure tres quadres: «un de Lenin fent un discurs, un de Lenin assegut al seu escriptori, i un de Karl Marx». Richardson (ed.): *From Churchill's Secret...*, cit., p. 136.

²⁸ Clark Kerr al Foreign Office, telegrama 760, 13 d'agost de 1943, PREM 3/396/13 (TNA).

²⁹ Letter to his wife, 30 de novembre de 1943, a Cadogan papers, ACAD 3/13 (CAC).

³⁰ Ben Pimlott (ed.): *The Second World War Diary of Hugh Dalton, 1940-45*, Cape, Londres, 1986, p. 836, entrada del 23 de febrer de 1945.

³¹ SWW 6:351 i SWWUS 6:400-1. Per veure la modificació de l'esbós del discurs, vegeu CHAR 9/206/126 (CAC).

Com li havia passat a Chamberlain al setembre de 1938, al febrer de 1945 Churchill es va deixar dur per la seducció de la cimera, i es va convèncer a si mateix que havia forjat una relació personal de debò. Els paral·lelismes amb la política d'*appeasement* d'abans de la guerra no s'acaben aquí. A la dècada dels trenta, un dels axiomes dels legisladors britànics era la suposició que hi havia una polaritat entre «moderats» i «extremistes» a l'Alemanya nazi. Chamberlain en particular creia que Hitler es movia com un pèndol entre els dos corrents i que per tant era susceptible als afalacs diplomàtics.³² Es poden detectar traces de la mateixa manera de pensar en les opinions sobre la política soviètica durant la guerra. Per entendre-ho cal recordar que la soviètica acadèmica és filla de la Guerra Freda; abans se sabia ben poc sobre l'estructura del govern soviètic, i s'assumia que era d'allò més rudimentari. A mesura que Stalin emergia a la llum ensucrada del tracte personal, això va posar de relleu les sinistres ombres polítiques que l'envoltaven.

Agafem, per exemple, la interpretació que féu Churchill de la segona sessió celebrada a Moscou l'agost de 1942, dificultosa en comparació amb l'ambient que havia regnat a la inauguració. «Crec que [l'explicació] més probable és que el seu consell de comissaris no es prengué tan bé com ell les notícies que vaig donar-los [que no hi hauria un segon front a Europa l'any 1942]», va dir a Roosevelt. «Potser tenen més poder que no ens pensem, i menys coneixement».³³ També és il·lustrativa la seva reacció a dos missatges del Kremlin enviats el mateix dia, el 15 de març de 1943. El primer parlava positivament del bombardeig d'Alemanya per part dels britànics i agraiïa que Churchill li hagués ofert la nova pel·lícula sobre els èxits recents del 8è exèrcit al desert occidental. A canvi, Stalin prometia una còpia personal de la recent pel·lícula soviètica sobre Stalingrad. El segon missatge, en canvi, era una reiteració formal i freda sobre la urgent necessitat que s'obris un segon front l'any 1943, que acabava expressant «aprensíó» per la «poca concreció» de les declaracions de Churchill sobre el tema. Churchill va considerar que el primer missatge era «l'amable telegrama personal que Stalin evidentment enviava per suavitzar el to de l'oficial». I va dir a Eden: «Els dos telegrams que Stalin em va enviar el dia 15 accentuen la sensació que fa temps que tinc que a Rússia hi ha dues forces que cal que tinguem presents: a) Stalin mateix, cordial amb mi a nivell personal. b) Stalin en consell, amb alguna cosa fosca darrere seu, que tant nosaltres com ell hem de tenir en compte».³⁴

³² C.A. MacDonald: «Economic Appeasement and the German "Moderates", 1937-1939: An Introductory Essay», *Past and Present*, 56 (1972), pp. 105-135.

³³ Message C-131, 15 d'agost de 1942, a Kimball (ed.): *Churchill-Roosevelt Correspondence...*, cit., vol. I, p. 566.

³⁴ Primer ministre al secretari d'Afers Exteriors, telegrams T318/2 i T320/3, 17 i 18 de febrer de 1943, a CHAR 20/108 (CAC); vegeu USSR Ministry of Foreign Affairs: *Correspondence between the Chairman of the Council of Ministers of the USSR and the Presidents of the USA and the Prime Ministers of Great Britain during the Great Patriotic War of 1941-1945*, Foreign Languages Publishing House, Moscou, 1957), vol. I, docs. 128 i 129. En la línia de la visió de Churchill que les

La imatge de Stalin com un moderat relatiu sacsejat per forces polítiques fosques i poderoses es va convertir en un motiu recurrent. El 16 d'octubre de 1943, per exemple, Churchill va copiar a Roosevelt un telegrama llarg i irritant de Stalin sobre combois a Rússia, i va comentar: «Crec, o almenys espero, que aquest missatge prové de la maquinària més que no pas de Stalin, ja que ha costat 12 dies preparar-lo. La maquinària soviètica està força convençuda que pot aconseguir qualsevol cosa a base d'intimidacions, i estic convençut que és important mostrar que això no té per què ser així».³⁵ Durant la seva reunió de «percentatges» celebrada l'octubre de 1944 a Moscou, Churchill va telegrafiar que «no hi ha dubte que en el nostre cercle íntim hem parlat amb una facilitat, llibertat i *beau gest*[e] mai abans assolits entre els nostres dos països. Stalin ha fet diversos comentaris personals que estic convençut que eren sincers. Però repeiteixo un cop més el meu convenciment que no està sol, de cap manera: “Darere del genet hi ha una ombra fosca”».³⁶

Aquesta idea no era únicament britànica. Durant l'any 1944, Harriman, ambaixador dels Estats Units a Moscou, va desenvolupar la seva teoria dels dos sectors en el disseny de polítiques soviètic. «Molts consellers de Stalin veuen les coses, en certa manera, com nosaltres, mentre que d'altres s'hi oposen», va dir al setembre al departament d'Estat. O bé: «Al Govern soviètic no tothom pensa igual. Les nostres accions haurien d'anar encaminades a fomentar que [Stalin] confii en els consells del primer grup i fer que s'adoni que si segueix els consells dels altres es fica en problemes».³⁷ Tant Harriman com Roosevelt eren propensos a culpar de les exhibicions truculentes dels soviètics fraccions hostils del Politburó o la incapacitat de Molotov, Vixinski o la intel·ligència soviètica de proporcionar informació correcta a Stalin.³⁸

polítiques del Kremlin eren volàtils i no monolítiques, és interessant veure que al primer volum de les seves memòries de guerra, publicades l'any 1948, va desafiar els seus assessors de recerca i va definir les purgues de 1937 com la reacció de Stalin davant una genuïna «conspiració militar i de l'antiga guàrdia comunista per derrocar Stalin i introduir un nou règim basat en una política proalemanya». Per més informació, vegeu David Reynolds: «Churchill and *The Gathering Storm*», a David Cannadine and Roland Quinault (eds.): *Winston Churchill in the Twenty-First Century*, Cambridge, 2004, pp. 135-136.

³⁵ Publicat com a missatge C-459 a Kimball: *Churchill-Roosevelt Correspondence... cit.*, vol. II, p. 553.

³⁶ Primer ministre al gabinet de guerra, tel. Hearty 167, 17 d'octubre de 1944, a CHAR 20/181 (CAC). El missatge es reproduïx a Churchill: *Second World War*, vol. VI, p. 208, on les últimes paraules apareixen com a «*black care*» (en lloc de «*dull care*»). Probablement és una al·lusió al poeta anglès del segle XIX Charles Calverley, l'obra *Ode to Tobacco* del qual inclou els versos següents: «*Thou, who when fears attack, / Bidst them awaunt, and Black / Care, at the horseman's back / Perching, unseatest...*». Potser a Churchill li va venir al cap aquesta frase en una habitació plena del fum de la pipa de Stalin i del seu cigar mateix!

³⁷ Harriman al secretari d'Estat, 20 de setembre de 1944, *FRUS 1944*, vol. IV, pp. 997-998, esp. p. 989.

³⁸ Dennis J. Dunn: *Caught between Roosevelt and Stalin: America's Ambassadors to Moscow*, The University Press of Kentucky, Lexington, 1998, p. 139.

Aquesta suposada dicotomia al Kremlin va ajudar els líders britànics a explicar el deteriorament de les relacions la primavera de 1945. Ernest Bevin, que aviat es convertiria en secretari d'afers exteriors al govern laborista de postguerra, va suggerir al mes de maig que Molotov, i no Stalin, podria ser el responsable de l'enduriment de l'actitud de Moscou sobre el govern polonès.³⁹ Després de llegir els aïrats telegrames de Stalin sobre sondes de pau enviades pels alemanys als aliats occidentals, Churchill va comentar que «els líders soviètics, siguin qui siguin, estan sorpresos i desconcertats pel ràpid avenç dels exèrcits aliats a l'oest».⁴⁰ I a mitjan maig, Sir Orme Sargent, sostsecretari adjunt al Foreign Office, va especular que la nova línia dura a Europa de l'Est provenia d'«influències de Rússia que actuen independentment de Stalin? Podrien procedir dels caps del partit que actuen entre bastidors o dels mariscals de l'exèrcit del front», que volien dur a terme les seves pròpies activitats sense interferències dels aliats.⁴¹

Per tant, l'aliança dels temps de guerra es va basar en la confiança en Stalin. Però, i això em porta a la tercera suposició, també es va basar en esperances sobre l'«stalinisme». Com passa amb les altres suposicions que he esmentat (sobre el neoaïllacionisme americà i l'honoradesa de Stalin), ens hem de desempallegar dels coneixements que tenim després de la Guerra Freda. Com ha mostrat Eduard Mark, el terme *stalinisme* ja s'utilitzava als Estats Units a mitjan dècada de 1930, en un sentit neutre, per denotar el conjunt de canvis que distingien el seu comunisme del de Lenin. Sovint, aquests canvis han estat valorats en clau de política exterior: la idea que la ideologia bolxevic de revolució mundial havia quedat enrere i que més aviat s'enfrontaven a una superpotència convencional. Ara calia debatre amb quina benevolència avaluar les intencions d'aquesta potència, però en temps de guerra el consens era que el marxisme en si, en paraules de l'ambaixador dels Estats Units a Moscou a principis de 1944, era «una tradició consagrada més que no pas una filosofia viva».⁴²

D'aquí prové la importància atorgada en públic als Estats Units i a la Gran Bretanya a l'abolició formal del Comintern pel maig de 1943. Una directiva del govern britànic a la BBC ho va descriure com «l'esdeveniment polític més important de la guerra, amb diferència», indicant que la cooperació internacional, i no la guerra de classes, seria el mètode amb què els soviètics garantirien la pau.⁴³

³⁹ Gabinet de guerra, 6 de març de 1945, WM 26 (45) 5 Confidential Annex, CAB 65/51 (TNA).

⁴⁰ Missatge C-934, 5 d'abril de 1945, a Kimball (ed.): *Churchill-Roosevelt Correspondence...*, cit., vol. III, p. 613.

⁴¹ Sir Orme Sargent al primer ministre, 14 de maig de 1945, a PREM 3/396/14 (TNA).

⁴² Eduard Mark: «October or Thermidor? Interpretations of Stalinism and the Perception of Soviet Foreign Policy in the United States, 1927-1947», *American Historical Review*, 94 (1989), pp. 938 i 946.

⁴³ Citat a P.M.H. Bell: *John Bull and the Bear: British Public Opinion, Foreign Policy and the Soviet Union, 1941-1945*, Edward Arnold, Londres, 1990, p. 70. Vegeu J. L. Gaddis: *The United States and the Origins of the Cold War, 1941-1947*, Columbia University Press, Nova York, 1972, pp. 47-56; Kitchen: *British Policy...*, cit., pp. 157-158; V. Rothwell: *Britain and the Cold War, 1941-1947*, Cape, Londres, 1982, pp. 104-105, i Folly: *Churchill, Whitehall and the Soviet Union...*, cit., cap. 3.

En privat, els cercles oficials eren més escèptics sobre la desaparició del Comintern, però els signes de més llibertat religiosa els van semblar positius. La decisió que Stalin va prendre al setembre de 1943 de permetre que l'Església Ortodoxa Russa convoqués un sínode i nomenés un nou patriarca es va considerar especialment transcendental. Les valoracions oficials de la política soviètica van anar adquirint cada cop més un estat postrevolucionari i, en aquest sentit, cada cop més «normal». Al gener de 1942, després de la seva primera visita a Moscou, Eden considerava Stalin «més aviat un descendent polític de Pere el Gran que no de Lenin».⁴⁴ Així mateix, un document del Foreign Office d'abril de 1944 que tracta sobre la política de seguretat soviètica de postguerra indicava que: «A nivell extern, en el futur, com ja ho ha estat en el passat [en tot cas, des de la victòria de Stalin sobre Trotski], l'objectiu bàsic serà aconseguir seguretat contra qualsevol potència o aliança de potències que poguessin amenaçar-la mentre organitza i desenvolupa el seu propi domini».⁴⁵ Aquesta idea de «Rússia revisitada» va ajudar molts legisladors a resoldre l'enigma soviètic i va reforçar la idea que es podia treballar amb Stalin.

Però també hauríem d'entendre l'«stalinisme» des del punt de vista de la política nacional, perquè revelava la idea relacionada que, a nivell intern, la Unió Soviètica s'estava desenvolupant des d'una unicitat revolucionària a una societat més reconscible a ulls britànics o nord-americans. Roosevelt va parlar d'una URSS que evolucionava «a partir de la forma original del comunisme soviètic [...] cap a una variant moderada de socialisme d'Estat».⁴⁶ També va expressar semipúblicament la seva creença que «els corrents revolucionaris de 1917 podrien esgotar-se en aquesta guerra [...] de manera que veuríem una evolució cap a la constitucionalitat» en el futur.⁴⁷ En la mateixa línia, les notes que el Ministeri d'Informació britànic va fer arribar als locutors pel febrer de 1943 asseguraven que el comunisme de l'URSS no era «un monstre maligne marxista, sinó més aviat una resposta russa a un problema rus», i que les reformes de Stalin demostraven que «si bé Rússia certament no és un Estat democràtic com ho entenem nosaltres, és un estat que s'acosta a les democràcies».⁴⁸

És clar que, vista des de la posició d'avantatge de postguerra, és fàcil ridiculitzar aquesta teoria de convergència.⁴⁹ No hi ha dubte que es basava en una greu miopia, una profunda ignorància i il·lusions més que no fets sobre la Unió Soviètica. Però com a historiadors hem de mirar la dècada de 1940 a través dels ulls de gent que tot just havien aconseguit sobreviure a la Gran Depressió, i no

⁴⁴ Eden a Halifax, 22 de gener de 1942, FO 954/29A, p. 361 (TNA).

⁴⁵ Document del Foreign Office del 29 d'abril de 1944, a Ross (ed.): *Foreign Office and the Kremlin*, p. 147.

⁴⁶ Segons Sumner Welles, citat a Gaddis: *The United States and the Origins*, p. 41.

⁴⁷ Forrest Davis: «Roosevelt's World Blueprint», *Saturday Evening Post*, 10 d'abril de 1943, p. 21.

⁴⁸ Citat a Bell: *John Bull and the Bear...*, cit., pp. 69-70.

⁴⁹ De Dunn: *Caught between Roosevelt and Stalin...*, cit.

des de la posició dels triomfals guanyadors de la Guerra Freda. La teoria de la convergència no era només una declaració que els soviètics s'estaven tornant més com nosaltres; sinó que també «nosaltres», en alguns aspectes, ens estàvem tornant més com ells. Avui dia s'oblida fàcilment com en va ser, de devastadora, l'experiència de la Depressió sobre la fe en la filosofia de l'empresa privada sense restriccions; especialment a Gran Bretanya, on l'interès en un cert grau de planificació estatal va perdurar més enllà de l'etapa laborista. En el moment de la guerra en què les bones sensacions estaven en un punt àlgid, en la mentalitat pública l'èxit de l'esforç de guerra rus no es podia dissociar de l'admiració per alguns aspectes del sistema soviètic, i malgrat que els líders laboristes detestaven el comunisme, això podria haver tingut un cert pes en la victòria del partit en les eleccions de juliol de 1945. Tal com va declarar posteriorment un candidat conservador: «Mítting rere míting, algú s'alçava a fer una pregunta i deia: “mireu el que la nacionalització ha fet per Rússia, i en quin gran país s'ha convertit”». ⁵⁰ Fins i tot Churchill, fervent anticomunista, va haver d'admetre davant de Stalin a Teheran que el rostre polític del poble britànic estava «adquirint un to una mica més rosat». (A la qual cosa Stalin va replicar: «Això és un símptoma de bona salut».) ⁵¹

Als Estats Units, al contrari que a la major part d'Europa, durant la guerra no es va produir cap gir significatiu a l'esquerra; si de cas, a l'inrevés. Però el New Deal, s'interpreti com s'interpreti, havia estat clarament una modificació del capitalisme liberal que implicava una societat més corporativista, més dirigisme per part del govern i un increment de la burocràcia federal. La concentració total de la societat en l'Estat era un anatema, és clar: l'ús del terme *totalitarisme* als Estats Units va arribar al seu punt àlgid entre el pacte nazi-soviètic i «Barba-roja», i incloïa Alemanya, Itàlia i la Unió Soviètica. El totalitarisme es convertiria en un element bàsic de la visió maniqueïsta del món de la Guerra Freda a partir de 1946, però no hauríem d'oblidar que, en el període intermedi, James Burnham, un dels escriptors nord-americans més influents de la dècada de 1940, defensava en el seu èxit comercial de 1941 *The Managerial Revolution* que, tot i que el capitalisme liberal s'estava reduint, la història soviètica recent suggeria que el guanyador no seria el socialisme sinó una nova societat centralitzada controlada per «gestors». A la Gran Bretanya fins i tot van haver-hi escriptors que en aquest període es van apropiat del terme *totalitari* per descriure l'omnipresent erosió de l'individualisme i la privacitat per part de grans organitzacions. C.H. Waddington, divulgador científic, insistia l'any 1941 que «els totalitaristes d'avui dia han fet un pas amb mal peu que més endavant haurem de fer tots». Al juny de 1941, l'escriptor George Orwell, anticipant la seva novel·la de la Guerra Freda *1984*,

⁵⁰ Aubrey Jones, citat a Paul Addison: *The Road to 1945: British Politics and the Second World War*, Cape, Londres, 1975, p. 141; vegeu Bell: *John Bull and the Bear...*, cit., pp. 74-75.

⁵¹ Sopar del 30 de novembre de 1943, a *FRUS: Cairo and Teheran*, p. 584.

va dirigir-se al públic de la ràdio BBC dient que «quan parlem de totalitarisme pensem immediatament en Alemanya, Rússia, Itàlia; però crec que correm el risc que aquest fenomen serà d'abast mundial». L'acceptació dominant entre els intel·lectuals que l'Estat modern hauria de dirigir més l'economia i la societat ajuda a explicar la passió de la denúncia clàssica de Friedrich von Hayek que aquestes idees eren «*The road to serfdom*» ('el camí a la servitud') l'any 1944.⁵²

No vull insinuar que els enfeïnats legisladors tinguessin temps d'estudiar detingudament Burnham o Waddington, ni que les postures d'aquests escriptors fossin àmpliament representatives; utilitzo aquests exemples per suggerir que la teoria de la convergència funcionava en tots dos sentits: es reconeixia amb freqüència que el capitalisme liberal estava canviant, i no només el comunisme soviètic. Més que assumir que la gran divisió de política econòmica de la Guerra Freda ja estava fixada l'any 1945, hauríem de reconèixer que en ple començament de la Guerra Freda això encara no estava clar.

He suggerit que les esperances britàniques i nord-americanes d'establir una relació de treball amb la Unió Soviètica reflectien tres suposicions importants: l'expectativa que els Estats Units tindrien un paper limitat a l'Europa de postguerra, la confiança que Stalin era una persona amb qui es podia treballar, i l'esperança que l'«stalinisme» portaria un gir de la ideologia revolucionària a nivell nacional i internacional cap a un Estat més «normal». He resumit breument aquestes tres suposicions. Una anàlisi més completa mostraria, és clar, més sensibilitat per matisos en el si de Gran Bretanya i els Estats Units i en les relacions entre ells. No obstant això, crec que aquestes idees ofereixen pistes per explicar per què els principals legisladors britànics i nord-americans esperaven que la política de cooperació amb la Unió Soviètica podria allargar-se més enllà de la guerra i per què la Guerra Freda que es va acabar produint no era ni el resultat que preferien ni el que s'esperaven.

[Traducció de l'anglès de Maria Rosich Andreu]

⁵²Vegeu la discussió a Abbott Gleason: *Totalitarianism: The Inner History of the Cold War*, Oxford University Press, Nova York, 1995, cap. 3.